

Рівненський державний гуманітарний університет

**ПСИХОЛОГІЯ:
РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник наукових праць

Випуск 2

Рівне – 2013

ББК 88

П 86

УДК 316.627:159.9

Психологія: реальність і перспективи: Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. - Випуск 2 - Рівне: РДГУ, 2013 – 239 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем психології.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Павелків Роман Володимирович - доктор психологічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної та навчально-методичної роботи, завідувач кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету

Заступник головного редактора:

Безлюдна Валентина Іванівна - кандидат педагогічних наук, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Максименко Сергій Дмитрович академік-секретар відділення психології, вікової фізіології та дефектології НАПН України, дійсний член НАПН України, директор Інституту психології ім.

Г. С. Костюка

Ямницький Вадим Маркович - доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету;

Юрченко Вікторія Миколаївна - доктор психологічних наук, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету;

Михальчук Наталія Олександрівна - доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і практики англійської мови та прикладної лінгвістики Рівненського державного гуманітарного університету

Литвиненко Світлана Анатоліївна - доктор педагогічних наук, професор кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету;

Петренко Оксана Борисівна - доктор педагогічних наук, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету;

Шугасва Людмила Михайлівна – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету;

Пасічник Ігор Демидович - доктор психологічних наук, професор кафедри психолого-педагогічних дисциплін, ректор Національного університету «Острозька академія»;

Вірна Жанна Петрівна - доктор психологічних наук, професор, декан факультету психології Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки;

Гошовський Ярослав Олександрович - доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогічної та вікової психології Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки;

Воробйов Анатолій Миколайович кандидат педагогічних наук, професор, перший проректор, завідувач кафедри загальної психології та психодіагностики Рівненського державного гуманітарного університету;

Поніманська Тамара Іллівна - кандидат педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи, завідувач кафедри педагогіки і психології (дошкільної і корекційної) Рівненського державного гуманітарного університету;

Корчакова Наталія Вікторівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету (**відповідальний секретар**);

Созонюк Ольга Степанівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету;

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 11 від 29 листопада 2013 р.).

Свідоцтво про державну реєстрацію **Серія КВ №18713-7513Р**

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи не рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31. Рівненський державний гуманітарний університет. e-mail: pavelkiv_rv@ukr.net

дескриптори приймають цілком самостійне значення, фіксуючись на рівні соціального інтелекту, виявляючись, наприклад, в подвійному, амбівалентному ставленні індивіда до самого себе, до інших, до світу тощо. Одноmodalність або біmodalність статистики не є наперед заданими. Переходи одного розподілу в інший є закономірними процесами, природними для кожного індивіда. Щодо цього свідчать стадії вікового розвитку людини, поведінка суб'єкта в перехідний період його життя, нестійкий характер суспільної думки, цінностей та ін. Більш докладно структура соціального інтелекту буде проаналізована в наступних наших публікаціях.

Список використаних джерел:

1. Айзенк Г.Ю. Интеллект: Новый взгляд / Г.Ю. Айзенк // Вопросы психологии. – 1995. – № 1. – С. 111–131.
2. Забродин Ю.М., Лебедев А.Н. Психофизиология и психофизика / Ю.М. Забродин, А.Н. Лебедев. – М. : Наука, 1977. – 288 с.
3. Куницына В.Н., Казаринова Н.В., Погольша В.М. Межличностное общение : [учебник для вузов] / В.Н. Куницына, Н.В. Казаринова, В.М. Погольша. – СПб. : Питер, 2002. – 544 с.
4. Практический интеллект / Р.Дж. Стернберг, Дж.Б. Форсайт, Дж. Хедланд и др. – СПб. : Питер, 2002. – 272 с. (Серия : “Мастера психологии”).
5. Allport G.W. Personality: A Psychological Interpretation / G.W. Allport. – N.Y., 1937. – P. 513–516.
6. Guilford J.P. The nature of human intelligence / J.P. Guilford. – N.Y. : McGraw-Hill, 1967. – 156 p.
7. Kihlstrom J.F., Cantor N. Social Intelligence / J.F. Kihlstrom, N. Cantor / http://istsocrates.berkeley.edu/~kihlstrom/social_intelligence.htm

Резюме. Стаття посвящена дослідженню питань соціального інтелекту в структурі загального інтелекту особистості. На основі аналізу наукової літератури було показано, що соціальний інтелект включає в себе біологічний і психометричний інтелект; соціальний інтелект формується в результаті розвитку загального інтелекту під впливом зовнішніх соціокультурних умов. Авторська концепція соціального інтелекту передбачає, що соціальний інтелект включає когнітивну, мнемическу і емпатичну підструктури.

Ключеві слова: загальний інтелект, соціальний інтелект, біологічний інтелект, психометричний інтелект, когнітивна, мнемическа, емпатична підструктури соціального інтелекту.

Summary. This article deals with the problem of social intellect in the structure of general intellect of the person. Having analyzed scientific literature we showed that social intellect included biological and psychometrical intellect. Social intellect is formed in the result of the development of general intellect and under the influences of socio-cultural conditions. The author's conception of social intellect shows us that this intellect includes cognitive, mnemonic and emphatic structures.

Key words: general intellect, social intellect, biological intellect, psychometrical intellect, cognitive, mnemonic and emphatic structures of social intellect.

УДК [37:17.022.1]:159.922.1

О. Б. ПЕТРЕНКО

ДЕФІНІЦІЯ І СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ “МОРАЛЬНІ ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ”

Резюме. У статті здійснено визначення дефініції і сутності поняття “моральні гендерні стереотипи”, а саме: моральні гендерні стереотипи – це явище моральної свідомості, яке має свою специфіку і по-різному проявляється на різних рівнях розвитку моральної свідомості; це підвид соціальних стереотипів й підвид моральних стереотипів, що має свою специфіку; необхідний елемент нормального функціонування моральної свідомості; моральні гендерні стереотипи містять у собі: стереотипи внутрішнього морального образу; стереотипи моральної поведінки; стереотипи в сфері особистісних і суспільних відносин. Моральні гендерні стереотипи засвоюються у процесі соціалізації, входячи у процес як гендерної, так і моральної ідентифікації особистості. Доведено, що і формування, і зміни моральних гендерних стереотипів відбуваються двома способами – штучним і природним; на формування моральних гендерних стереотипів великий вплив мають тип культури, традиції, картина світу, релігійні уявлення, характерні для певної епохи й певного суспільства, ЗМК.

З'ясовано, що завдяки моральним гендерним стереотипам закріплюються й передаються з покоління в покоління уявлення про нормативну і ненормативну поведінку чоловіків і жінок, про те, якими моральними якостями вони повинні володіти, щоб відповідати образу “справжнього чоловіка” і “справжньої жінки” і т. д.; що моральні гендерні стереотипи вносять значний вклад у закріплення й обґрунтування існуючих у суспільстві гендерних ролей.

Ключові слова: дефініція, стереотипи, моральні стереотипи, моральні гендерні стереотипи, гендерні ролі, маскуліність, фемініність.

Постановка проблеми. Будь-яка сфера людської діяльності має свою мову для вираження понять, які представляють матеріальні й нематеріальні об'єкти дійсності або дії й процеси, що відносяться до специфічних дисциплін. Науковець, який створює й удосконалює систему понять тієї або іншої галузі знань, враховує і систему логічних побудов, складові якої потребують назви, і наявний склад лексичних одиниць мови, беручи до уваги всі можливості його організації. Наукова дефініція виконує в цьому плані найважливіші функції, тому що не тільки є найважливішою складовою мови науки, але й фіксує стан знання на певний момент дійсності. Прагнучи категорійно-понятійної визначеності гендерної психології як науки, ми звернули увагу на той факт, що більшість дослідників у дисертаціях, монографіях, підручниках, посібниках досить вільно оперують термінами “категорія”, “поняття”, “термін”, “дефініція”, змішують і підміняють їх одним одним, називаючи категорію поняттям, поняття дефініцією і т.д. й тому вважаємо за потрібне докладніше зупинитись на їх значенні і співвідношенні. Відтак, **метою** пропонованої розвідки є визначення дефініції і сутності поняття “моральні гендерні стереотипи”.

Виклад основного матеріалу. В сучасній науці під *категорією* розуміють основні, найбільш загальні, фундаментальні *поняття*, які відображають суттєві сторони, властивості її предмету. За допомогою категорій досліджуються об'єкти, розкриваються суперечності і форми взаємозв'язку. Категорії діалектичні, вони можуть наповнюватись новим змістом в залежності від об'єктивної дійсності, яка постійно змінюється і процес пізнання якої безкінечний [5, с.475]. У контексті нашої проблематики зауважимо, що категорії гендерних досліджень мають історичний, соціально-культурний зміст, вони є вузловими пунктами пізнавального процесу і не лишаються незмінними: з розвитком пізнання і практики з'являються нові категорії, даючи змогу проникнути у внутрішню сутність речей і явищ. *Поняття* філософський словник визначає як “форму (спосіб) узагальнення істотних властивостей, зв'язків і відносин предметів і явищ” [5, с.801]. За допомогою усвідомлення понять проходить більш глибоке пізнання дійсності шляхом виділення і вивчення суттєвих її сторін.

Термін – слово чи словосполучення, що точно і однозначно позначає поняття і його співвідношення з іншими поняттями в межах спеціальної сфери [5, с.1070]. Термін – це мовний знак, словесне означення категорії, поняття, яке входить в систему категорій і понять певної галузі професійних знань. Визначення ж терміну називається *дефініцією* [5, с.289]. Але це не означає, що кожен термін має одну дефініцію. Різні автори, користуючись одним і тим же терміном, дають йому дефініцію дещо по-іншому [3, с.83]. В основі кожного терміна обов'язково лежить визначення (дефініція) реалії, яку він позначає, завдяки чому терміни представляють собою точну і в той же час стислу характеристику предмета чи явища. Кожна галузь знання оперує власними термінами, які й складають сутність термінологічної системи (терміносистеми) конкретної науки. У “Словнику української мови” пропонується таке визначення слова “дефініції”: “Стисле логічне визначення, яке містить у собі найістотніші ознаки визначуваного поняття” [7, с.259].

Зважаючи на викладене вище, розглянемо більш детально дефініцію і сутність поняття “*моральні гендерні стереотипи*”. Гендерні стереотипи, крім традиційно відомих функцій стереотипів взагалі, виконують ще декілька, а саме: створення й збереження позитивного “Я-Образу”, захист групових цінностей, когнітивна й міжгрупова диференціація, пояснення й виправдання соціальних взаємин, збереження й трансляція культурно-історичного досвіду. Моральні гендерні стереотипи виконують усі названі вище функції, акумулюючи досвід поколінь щодо очікуваної і неочікуваної поведінки чоловіків і жінок, характерних для чоловіків і жінок рис характеру й моральних якостей, щодо уявлень про необхідні чесноти, що відрізняються залежно від гендеру людини і т.д. Засвоєння моральних гендерних стереотипів відбувається в рамках моральної соціалізації й містить у собі засвоєння стійких уявлень про поведінку чоловіків і жінок у тій або іншій ситуації, стійких образів моральності чоловіків і жінок, а також моральних стереотипізованих норм. У результаті поступового засвоєння моральних гендерних стереотипів людина починає орієнтуватися в сфері відносин між статями, у неї формуються стійкі уявлення не тільки про образи чоловіка й жінки (характерних моральних якостях і т.д.), але й про ті гендерні ролі, які чоловік і жінка повинні відігравати у суспільстві [1, с.4]. Гендерна роль – це модель поведінки, що визначається системою приписів, яку індивід мусить засвоїти та відповідати їй, аби його визнавали представником певної статі. Гендерними ролями називаються соціальні норми, які визначають те, чим повинні (чи не повинні) займатися чоловіки й жінки. Поведінку, яка реалізує ці нормативні сподівання чи орієнтовану на них, називають статевою роллю (гендерною) поведінкою [6]. Гендерні стереотипи й гендерні ролі впливають одні на одних. Стереотипи встановлюють ті завдання, які повинні бути виконані чоловіком або жінкою, а повсякденне спостереження за виконанням цих завдань зі сторони чоловіка й жінки підтверджують дійсне існування цих стереотипів.

Таким чином, у дитини поступово формуються стійкі образи “справжніх” чоловіків і жінок, у тому числі й уявлення про те, як чоловіки й жінки повинні поводитися в різних ситуаціях, якими рисами володіти і т.д. Моральні гендерні стереотипи містять у собі:

- стереотипи внутрішнього морального образу, тобто моральні норми, принципи й ідеали, якими повинні керуватися люди у своїй повсякденній практиці і які різняться залежно від статі людини. Від статі також залежить, якими моральними рисами має володіти та або інша людина, щоб відповідати ідеалу “справжнього чоловіка” і “справжньої жінки”;

- стереотипи моральної поведінки – чоловікам і жінкам приписується можливість, а часто навіть необхідність, діяти по-різному в тих самих ситуаціях, також існують стереотипізовані уявлення про вчинки, які не можна робити чоловікам або які не можна робити жінкам.

– стереотипи в сфері особистісних і суспільних відносин – існують стереотипізовані уявлення про відмінності в чоловічій і жіночій дружбі, чоловічій і жіночій любові і т.д., а також про дії, через які ці почуття проявляються [1, с. 10-11].

Особливою рисою моральних стереотипів є те, що будь-який стереотипний припис поведінки ґрунтується на загальному правилі, яке, у свою чергу, ґрунтується на більш загальних положеннях (принципах, ідеалах), що у сукупності складають світогляд людей, пов'язаний з відповідними уявленнями, характерними для певної епохи. Для моральних гендерних стереотипів таким підґрунтям є стереотип маскулітності/фемінітності [4]. Моральний гендерний стереотип – це підвид соціального стереотипу й підвид морального стереотипу, що має свою специфіку; необхідний елемент нормального функціонування моральної свідомості, тому що вони допомагають швидко орієнтуватися в повсякденних ситуаціях, оцінювати свої вчинки й вчинки інших людей, закріплюють моральні реакції на певні події й дії людей, звільняють свідомість для розв'язання більш складних моральних завдань, сприяють фіксації накопиченого особистістю морального досвіду і т. д.

Моральні гендерні стереотипи особистості формуються природним та штучним способами:

– природний спосіб – у цьому випадку стереотип акумулюється в розрізненій індивідуальній та груповій досвід, віддзеркалює загальні, повторювані властивості й особливості явищ – це неусвідомлена культурно-колективна переробка, яка пропонує існування надіндивідуального рівня переробки інформації, де процес протікає в межах культури й за її законами, до того ж сам процес людина не відчуває. Цей процес віддзеркалює відповідні історичні національно-культурні форми суспільної свідомості, які виражені у вигляді як наукового пізнання, так і в життєвих уявленнях. Іншими словами, соціокультурне середовище є однією з дієвих детермінант соціальних стереотипів;

– штучний спосіб відбувається через цілеспрямовану діяльність соціальних інститутів (в першу чергу освітніх закладів), ЗМК, будь-який вид пропаганди, як на рівні свідомості, так і на рівні підсвідомих процесів. Саме комунікаційні процеси здійснюють вирішальний вплив на формування, функціонування та зміни моральних гендерних стереотипів. Будь-яка інформація, що проходить через названі соціальні інститути, миттєво проникає у свідомість людей і формує в ній різні установки, цінності, стереотипи, за допомогою яких кожна людина формує свою думку про сприйняту інформацію. Але найчастіше ця думка вже представляється разом з повідомленнями, тобто при викладі інформації передається те ставлення до її змісту, яке хочуть сформувати одні люди в інших.

Внаслідок цього, ті соціокультурні даності, які оточують дитину із самого народження й сприймаються нею як незмінні і єдино правильні, часто не змінюються упродовж усього життя, і людина бачить, що вони підтверджуються кожного дня у практиці. Своїм власним дітям у процесі виховання людина знову передає всі ті ж соціокультурні даності. Цей механізм забезпечує стійкість історичним епохам. Сучасна ситуація цікава тим, що зараз іде зміна багатьох існуючих дотепер моральних гендерних стереотипів. Зрозуміло, що моральні гендерні стереотипи в силу виконання ними багатьох необхідних функцій не можуть повністю зникнути. Але багато існуючих моральних гендерних стереотипів вже не відповідають соціально-культурним умовам ХХІ ст., насамперед, зовсім іншому соціально-правовому статусу жінок. Кожна епоха має свій комплекс моральних гендерних стереотипів, який повільно, але все ж змінюється, якщо відбуваються зміни соціальних або культурних умов. Моральні гендерні стереотипи формуються на основі існуючого в межах певної культури стереотипу мужності/жіночності, у якому знаходять висвітлення уявлення про призначення статей і про роль, яку кожний з представників жіночої /чоловічої статі повинен відіграти в суспільстві й у світі взагалі, і, залежно від цього, – певні характеристики чоловічої й жіночої особистості.

На формування моральних гендерних стереотипів великий вплив має і релігія, характерна для конкретного суспільства. Сьогодні існує тенденція зміни багатьох гендерних стереотипів, закріплених у релігійних уявленнях. Мова йде про вимогу перегляду багатьох уявлень про призначення жінки, про її право займати пости в церковній ієрархії і т. д. Саме тому тип культури, релігія, ЗМК відіграють таку значну роль у формуванні й функціонуванні моральних гендерних стереотипів. Як і формування, зміни моральних гендерних стереотипів відбуваються двома способами – штучним і природним. Величезну роль у штучному способі зміни цього виду стереотипів відіграють ЗМК. Завдяки розвитку гендерології, гендерної соціології, гендерної психології, гендерної педагогіки з'являються словники, з'являються спроби створення реклами, передач і т.д., у яких не знаходили б відбиття закріплення типових образів чоловіків і жінок (жінки-домогосподарки, чоловіка-керівника і т.д.), з'являються підручники, посібники, метою яких є звільнення свідомості людини від тиску стійких, багато в чому не актуальних уявлень. Названі процеси, у свою чергу, впливають і на сам процес акумуляції досвіду, у якому знаходять своє відбиття загальні, повторювані властивості і особливості явищ [4]. Таким чином, моральні гендерні стереотипи – це явище моральної свідомості, яке має свою специфіку і по-різному проявляється на різних рівнях розвитку моральної свідомості. Моральні гендерні стереотипи – це підвид моральних стереотипів, які, у свою чергу, є підвидом соціальних стереотипів. Цим зумовлені і їх функції, і багато особливостей їх функціонування. Завдяки моральним гендерним стереотипам закріплюються й передаються з покоління в покоління уявлення про нормативну і ненормативну поведінку чоловіків і жінок, про те, якими моральними якостями вони повинні володіти, щоб відповідати образу “справжнього чоловіка” і “справжньої жінки” і т.д. Отже, моральні гендерні стереотипи є необхідним елементом нормального функціонування моральної свідомості, тому що вони допомагають швидко орієнтуватися у повсякденних ситуаціях, оцінювати свої вчинки й вчинки інших людей, закріплюють моральні реакції на певні події й дії людей, звільняють свідомість для розв'язання більш складних моральних завдань, сприяють фіксації

накопиченого особистістю морального досвіду і т.д. Але якщо у повсякденному житті вони, в основному, відіграють позитивну роль, то при необхідності вирішення нестандартної ситуації вони можуть виконувати й негативну функцію, заважаючи людині піднятися над існуючими стійкими уявленнями й оцінити ситуацію незалежно від них.

Висновки. Таким чином, моральні гендерні стереотипи відіграють у край важливу роль у моральній свідомості особистості внаслідок того, що ступінь стереотипізованості повсякденної моральної свідомості дуже високий – практично всі образи, значення, оцінки, що функціонують на цьому рівні, є стереотипними. Моральні гендерні стереотипи засвоюються в процесі соціалізації, входячи в процес як гендерної, так і моральної ідентифікації особистості. Моральні гендерні стереотипи формуються на стику гендерного й морального аспектів свідомості й регулюються як одним, так і іншим аспектом. На процес формування моральних гендерних стереотипів великий вплив мають традиції, картина світу, релігійні уявлення, характерні для певної епохи й певного суспільства. У наш час на формування моральних гендерних стереотипів значний вплив мають ЗМК. Моральні гендерні стереотипи вносять значний вклад у закріплення й обґрунтування існуючих у суспільстві гендерних ролей. Перспективним напрямом подальших наукових розвідок вважаємо дослідження впливу ЗМК, освіти, традицій на формування моральних гендерних стереотипів особистості.

Список використаних джерел:

1. Азарова Е. А. Влияние культуры на формирование и измерение моральных гендерных стереотипов / Е. А. Азарова. // Российские женщины и европейская культура: материалы V конференции, посвященной теории и истории женского движения / Сост. и отв. ред. Г. А. Тишкин. СПб. : Санкт-Петербургское философское общество, 2001. – С.213–219.
2. Азарова Е. А. Функционирование моральных гендерных стереотипов в современном коммуникационном пространстве / Е. А. Азарова. – Режим доступа: http://anthropology.ru/ru/texts/azarova/ethics_02.html
3. Арнольд И. В. Основы научных исследований в лингвистике / И. В. Арнольд. – М. : Книжный дом “Либроком”, 2010. – 480 с.
4. Величенко Е. А. Проблема изменения моральных гендерных стереотипов в рамках русской и западной типов культур / Е. А. Величенко. – Режим доступа: http://anthropology.ru/ru/texts/velichenko_ea/ruseur_10.html
5. Всемирная энциклопедия. Философия. – М. : АСТ ; Минск : Харвест, Современный литератор, 2001. – 1311 с.
6. Краткий психологический словарь / ред.-сост. Л. А. Карпенко; под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – Ростов н/Дону : изд-во “Феникс”, 1999. – 512 с.
7. Словник української мови, тт. 1–11, Київ : «Наукова думка», 1970 – 1980. – Том 2, 1971. – с. 259.

Резюме. В статье осуществлено определение дефиниции и сущности понятия “моральные гендерные стереотипы”, а именно: моральные гендерные стереотипы – это явление морального сознания, которое имеет свою специфику и по-разному проявляется на разных уровнях развития морального сознания; это подвид социальных стереотипов и подвид моральных стереотипов, который имеет свою специфику; необходимый элемент нормального функционирования морального сознания. Моральные гендерные стереотипы содержат в себе: стереотипы внутреннего морального образа; стереотипы морального поведения; стереотипы в сфере личностного и общественного отношения. Моральные гендерные стереотипы усваиваются в процессе социализации, входя в процесс как гендерной, так и моральной идентификации личности. Доказано, что и формирование, и изменения моральных гендерных стереотипов происходят двумя образами – искусственным и естественным; на формирование моральных гендерных стереотипов большое влияние имеют тип культуры, традиции, картина мира, религиозные представления, характерные для определенной эпохи и определенного общества, СМК. Выяснено, что благодаря моральным гендерным стереотипам закрепляются и передаются из поколения в поколение представления о нормативном и ненормативном поведении мужчин и женщин, о том, какими моральными качествами они должны обладать, чтобы отвечать образу “истинного мужчины” и “истинной женщины” и т.д.; что моральные гендерные стереотипы вносят значительный вклад в укрепление и обоснование существующих в обществе гендерных ролей.

Ключевые слова: дефиниция, стереотипы, моральные стереотипы, моральные гендерные стереотипы, гендерные роли, маскулинность, фемининность.

Summary. In the article author defined definition and essence of the notion “moral gender stereotypes”, namely: the moral gender stereotypes – it is phenomenon of the moral consciousness, which has its own specifics and manifest differently on various levels of the moral consciousness development; this is subspecies of social stereotypes also subspecies of moral stereotypes, that has its own specifics; necessary element of normal moral consciousness functioning; moral gender stereotypes contain into itself: stereotypes of the internal moral image; stereotypes of the moral behavior; stereotypes in sphere of personal and social relations. Moral gender stereotypes are assimilated in the socialization process. It is coming in process both the gender and to the moral identification personality. We proved that formation and the changes moral gender stereotypes are occurring two ways – artificial and naturally; to the formation

of moral gender stereotypes great influence have type of culture, traditions, world view, religious beliefs, characteristic for certain epoch and a certain society, MMC (the mass media).

The author of this article found out, that through moral gender stereotypes ideas are fixed and transmitted from generation to generation. Ideas about normative one and obscene behavior of men and women, about which moral qualities they must possess, to comply the image of "a real man" and "a real woman" and etc., that the moral gender stereotypes are making a significant contribution to the fixing and substantiation of the existing in society gender roles.

Key words: *definition, stereotypes, moral stereotypes, moral gender stereotypes, gender roles, masculinity, femininity.*

УДК 159.923

В.М. ЯМНИЦЬКИЙ

СУБ'ЄКТНІСТЬ ТА ЧИННИКИ ЖИТТЄТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Резюме. *У статті на основі теоретичного аналізу наукової літератури розкрито роль суб'єктності як системоутворювального параметра життєтворчої активності особистості.*

Ключові слова: *особистість, активність, життєтворчість, суб'єктність, рефлексія.*

Постановка проблеми. Сьогодні в умовах реформування всіх сфер життєдіяльності суспільства та модернізації системи освіти значною мірою зростають вимоги до виявлення творчого потенціалу особистості. Необхідною вимогою сучасності є загальне підвищення темпів життя людини і суспільства, швидкоплинність процесів зовнішнього й внутрішнього оновлення, зростання рівня технологічної складності професійних сфер: прискорюються не тільки процеси соціального життя, – а й процеси оновлення соціального досвіду. Успішність самореалізації людини у соціумі за таких умов залежить насамперед від усвідомлення себе суб'єктом активності, життєтворчості. З особливою гостротою у цьому зв'язку постає проблема психолого-педагогічного забезпечення соціальної, професійної, життєвої компетентності дорослої особистості, що здатна виявляти високий рівень творчої продуктивності, свідомості, конкурентоспроможності (О.Бодальов, О.Деркач, Ю.Кулюткін, Л.Орбан-Лембрик, М.Рибніков, О.Степанова, Г.Сухобська та ін.). Наявність суперечностей, що виникли між потребою реалізації завдань оновлення життєдіяльності суспільства, модернізації освіти дорослих, та відсутністю належного наукового забезпечення проблеми розвитку життєтворчої активності особистості привертають увагу до дослідження проблеми розвитку життєтворчої активності особистості.

Метою статті є розкриття потенціалу суб'єктності у просторі життєтворчості особистості.

Виклад основного матеріалу. Нами було започатковане дослідження означеної проблеми, провідними напрямками якого виступили: з'ясування психологічного змісту поняття життєтворчості особистості, визначення й описання внутрішніх і зовнішніх психологічних чинників життєтворчості, розробка психологічних засад «життєтворчої активності особистості» як психологічної категорії, визначення її процесуально-динамічних особливостей й психологічних механізмів.

Життєтворчість особистості розглядається нами як процес реалізації цільових та смислових аспектів власного життя, регламентований мотивацією надлишку на підставі цілісності виявлення адаптивної, творчої та суб'єктної активності [9,10]. Феноменологія життєтворчості охоплює широкий проблемний простір, представлений трьома вимірами: *потенційним* (кризи особистості), *актуальним* (життєтворчість), *граничним* (метадіяльнісний рівень активності, інобуття). Потенційний рівень дозволяє висунути припущення щодо регламентації процесу розвитку життєтворчості особистості переживаннями відповідного типу кризи. Актуальний вимір дозволяє висунути припущення щодо існування відмінностей між типами життєтворчості особистості та розрізнити відповідно життєтворчість: зорієнтовану на адаптацію, на творчість або на розвиток суб'єкта (саморозвиток). Граничний рівень стає можливим на підставі реалізації актуального в повному обсязі й характеризується реалізацією власної унікальності у формі культуротворчості [9,12].

Критерієм життєтворчості як "творення життя" є цілісність виявлення творчості людини в трьох напрямках: продуктивному (результатах активності особистості), суб'єктивному (у розвитку суб'єктного світу особистості), і соціальному (відбиття в життєвих світах інших людей). Життєтворчість спрямована на постійну реалізацію та розвиток духовних потреб людини, її прагнення до самоактуалізації. Особистість у цьому процесі виступає як зріла, адаптована, розвинена індивідуальність, яка акмеологічно виявляє особливу спрямованість розвитку [10]. За даними дослідження, пріоритетним напрямом аналізу явищ життєвої проблематики особистості виступає їх розгляд із позицій категорії активності. При цьому активність ми розуміємо як одну з найважливіших загальних властивостей особистості, яка проявляється в діяльності, у процесі взаємодії з оточуючим середовищем і виступає енергетичною мірою діяльності [11]. Провідними модальностями з позицій розгляду феномену життєтворчості особистості є адаптивна, продуктивна й суб'єктна активність.

В цьому контексті метою статті є з'ясування особливостей суб'єктності особистості, визначення ролі та місця суб'єктної активності як складової активності життєтворчості.

Проблема людини як суб'єкта власної діяльності, здатного цілеспрямовано перетворювати життя як об'єктивну дійсність, здійснювати творчий саморозвиток, досить плідно розробляється вітчизняною психологічною наукою (К.Абульханова-Славська, В.Біблер, І.Бех, А.Брушлінський, Л.Бурлачук, В.Зінченко,

З М І С Т

Передмова	3
Павелків Р.В. Феномен просоціальності як новий аспект психологічного аналізу.....	4
Гошовський Я.О. Просоціальні стратегії депривованої особистості у контексті її вітагенної активності.....	8
Коваленко А.Б. Проблеми сучасної сім'ї очима підлітка	12
Литвиненко С.А. Дитина і середовище: проблеми і суперечності соціалізації.....	16
Михальчук Н.О., Івашкевич Е.З. Концепція соціального інтелекту особистості	19
Петренко О.Б. Дефініція і сутність поняття “моральні гендерні стереотипи”.....	23
Ямницький В.М. Суб'єктність та чинники життєтворчої активності особистості.....	27
Андріяшина Н.В. Психологічна готовність до розвитку уваги учнів як соціалізація особистості майбутнього педагога	31
Атаманчук Н.М., Пасічніченко А.В. Аналіз наукових підходів до вивчення розвитку самооцінки дошкільника як основного компоненту в структурі самосвідомості.....	33
Безлюдна В.І. Особливості просоціального розвитку в епоху дитинства	36
Борейчук І.О. Структура образу «чужого» в студеському середовищі	40
Бубряк Т.Ю. Моделі логічних рівнів Роберта Ділтса у процесі становлення професійної самоідентичності майбутніх психологів.....	44
Бучко В.Б. Роль емоційного інтелекту у формуванні просоціальної поведінки	47
Главінська О.Д., Хупавцева Н.О. Становлення я-концепції в просторі професійного самовизначення молоді	52
Гошовська Д.Т. Моральна самооцінка як базовий компонент самоусвідомлення у процесі ревіталізації особистості.....	54
Демчук О.О., Артемова О.І. Структурні компоненти креативної компетентності майбутніх психологів	57
Джеджера К.В. Комунікативний досвід особистості як умова ефективного спілкування.....	59
Джеджера О.В. Емоції та емоційні переживання як предмет наукового дослідження: історичний аспект.....	63
Добровольський С. Життєтворчість як основа соціально-психологічного становлення особистості	67
Євдокимова Н.О., Лановенко І.І. Психологічні аспекти професійної соціалізації майбутніх юристів.....	72
Зінченко А.В. Життєстійкість як основа ефективної соціальної адаптації хворих на епілепсію	76
Козачук С.А., Портяна О.В. Теоретико-методологічні засади дослідження проблеми пізнавальної активності.....	79
Комар Т.В. Допомога іншим як психологічний засіб розвитку особистості	83
Корнієнко І.О. До проблеми індивідуалізації стратегій життя особистості.....	87
Корчакова Н.В. Стратегія вдячності як елемент просоціальної поведінки.....	90
Кривубий О.С. Особливості формування іншомовної компетенції студентів-філологів	95
Кривошишина О.А. Особливості взаємодії свідомого та несвідомого рівня психіки творчої особистості	98
Крюкова Л.В. Корекція емоційної сфери молодшого школяра як основного чинника адаптації у соціумі	102
Кулаков Р.С. Самооцінка та рівень домагань як психологічні детермінанти професійного самовизначення у ранньому юнацькому віці	105
Марциновський В.П., Куцоконь Л.П., Рудь О.Г., Гусаковська Т. М. Психофізіологічні та вікові особливості сприйняття часу та уваги дітей	109
Матласевич О.В. Психологічна профілактика адиктивної поведінки молоді в світлі християнського світогляду	112
Моїсєєва О.С. Психологічні чинники становлення професійної культури вчителя іноземної мови у процесі соціалізації	116
Набочук О.Ю. Теоретико-методологічний дискурс у проблему типів екологічної свідомості особистості	119
Назаревич В.В. Психологічні атрибути гандикапності в осіб із психофізіологічними потребами	123
Наконечна М.М. Просоціальна активність як чинник становлення внутрішнього світу людини	127
Никоненко Ю.П. Особливості морального розвитку та виховання дітей дошкільного віку.....	132
Ніколайчук Г.І., Ногачевська І.О. Роль особистісного та соціального досвіду в процесі розуміння літературних текстів.....	136
Павелків В.Р. Психологічний аналіз змісту та типології проблеми агресивності у психологічній науці	139
Папуча М.В. Шляхи подолання редуційних процесів у сучасній психології.....	143
Петренко В.Є. Психологічна корекція тривожності у старшокласників різних типів загальноосвітніх навчальних закладів	149
Поліщук В. М. Базовий симптомокомплекс кризи входження в дорослість	152
Поліщук С.А. Вплив процесів старіння на особливості реагування людини на стрес	155
Рудюк О.В. Проблеми професійної соціалізації безробітної молоді	158
Рудь Г.В. Психологічні особливості просоціальної поведінки підлітків	161
Созонюк О.С. Психологічний аналіз розвитку комунікативних здібностей у студентів - майбутніх педагогів.....	166
Співак Д.М. Теоретичні підходи до вивчення проблем моралі та моральної самосвідомості	170

Ставицька О.Г. Самопрезентації психолога як складова його професійного іміджу	174
Хоржевська І.М. Емпатійні прояви у дитини підліткового віку	179
Цуканова М.С. Уявлення сучасної молоді про нормативну та просоціальну поведінку: психологічний аналіз	182
Щербан Т.Д. Психологічно-емоційна стійкість вчителя як основа професійної компетентності	185
Яцюк Н.О. Концепція іншої людини як детермінанта просоціальної поведінки	189

Доробки молодих науковців

Васильченко А.В. Детермінанти виникнення та переживання заздрощів у юнацькому віці	193
Вознюк Ю.С. Становлення самоствердження особистості на різних вікових етапах	197
Воронова О.Ю. Емоційно-психологічний компонент професійного становлення майбутніх працівників дитячих навчальних закладів	200
Демянюк О.Б. Соціально-психологічний аналіз індивідуальних моделей світу студентів-психологів	204
Журавель А.В. Ресурси студентської інтервізійної групи у формуванні готовності майбутніх психологів освіти до здійснення ними професійної кар'єри як психолога-консультанта	209
Кириченко Н.А. Особливості формування цільових орієнтацій у життєвих проектах юнаків	213
Кулакова Л.М. Психологічні особливості розвитку почуття власної гідності у молодшому шкільному віці ...	216
Курдибаха О. М. Психологічні основи гендерної соціалізації підлітків	221
Лендел М.І. Проблеми етнічної толерантності у психології	224
Мельник І.Я. Емоційно-оцінний компонент просоціальної поведінки у молодшому шкільному віці	226
Новік Л.О. Імідж як один з механізмів соціалізації особистості	229
Покотило Г.О. Недоліки соціалізації як чинники формування девіантної поведінки підлітків	232
Відомості про авторів	236

Наукове видання

ПСИХОЛОГІЯ: РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ

**Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету**

Випуск 2

Заснований у 2013 р.

Редактор збірника **Павелків Р.В.**
Відповідальний за підготовку збірника до видання **Безлюдна В.І.**
Технічний редактор **Суходольський В.І.**
Комп'ютерна верстка **Осипчук О.П.**

Здано до набору 02.12.2013 р. Підписано до друку 06.12.2013 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 29,14. Замовлення № [REDACTED] Наклад 120.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31
Рівненський державний гуманітарний університет, кафедра вікової та педагогічної психології
(к. 325, тел. 63-44-92)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету
33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

П - 86 **Психологія: реальність і перспективи. Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету. – Випуск 2. – Рівне:
РДГУ, 2013. – 239 с.**

ISBN 966—7281 —07—8.

Збірник наукових праць містить статті які відображають теоретичні та практичні аспекти найважливіших проблем психологічної науки.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, учителів, вихователів, практичних працівників освіти, керівників дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

УДК 316.627:159.9

ББК 88